

Шайгородський Ю. Ж. Проблема цінностей у контексті сучасності // На шляху до суспільної злагоди / упоряд. Ю. Ж. Шайгородський. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2001. – С. 114–118.

Проблема цінностей у контексті сучасності

Ю. Ж. Шайгородський,
кандидат психологічних наук,
м. Київ

Історія суспільного розвитку свідчить, що до проблеми цінностей, частіше всього, звертаються на його "переломах". Вирішення проблеми цінностей, у тому чи іншому обсязі, на певному етапі розвитку держави має неабияке прогностичне значення. Очевидно тому, що визначення домінуючих у суспільстві, або ж таких, що культивуються владою цінностей, дозволяє передбачити результат суспільного розвитку.

З часів Генріха Ріккєрта та Германа Лотце цінності сприймаються як своєрідний "логічний кристал", завдяки якому є можливість зрозуміти глибинні процеси, що відбуваються у тій чи іншій соціальній системі, виявити їх суть. Аналізуючи систему цінностей, на які орієнтується більшість населення держави, саме за допомогою призми "ціннісного кристалу" можна знайти відповіді на одвічні питання: куди і якою дорогою ми йдемо, що чекає на наше суспільство - злети чи падіння, розквіт чи стагнація.

Формування такої ціннісної системи, яка була б прийнята більшістю членів суспільства, є найважливішим принципом його існування і, водночас, – основним інструментом суспільних реформувань. Не випадково, глобальною метою будь-якого політичного режиму є прагнення сформувати систему базисних цінностей і зорієнтувати на них більшу частину суспільства. На етапі реформування суспільних відносин - ця мета може бути досягнута лише шляхом переорієнтації на нові цінності, переоцінки цінностей вже існуючих і домінуючих у свідомості людей. Ефективність цього процесу, без сумніву, залежить від того, у якій "площині" масової свідомості, – мотиваційно-смісловій чи виключно інструментальній, "розмістились" декларовані цінності.

Якщо цінності політичного режиму стають мотивами діяльності, – людина буде шукати і обов'язково знайде засоби (інструменти) їх досягнення. Якщо ж цінності, що декларуються у суспільстві, суперечать цінностям-мотивам, вони будуть лише інструментом для досягнення іншої, можливо, діаметрально протилежної мети.

Ще Макс Вебер наголошував, що цінності є фундаментом мотивації поведінки людей, основою цілісності соціальної системи. Суспільство, у якому досягнуто консенсусу відносно того, що вважати цінністю, а що ні – може розглядатися як стабільна система, оскільки ліквідується головне джерело протиріч, які породжують нестабільність, катаклізми, потрясіння.

Криза цінностей є особливим явищем. Вона може призвести до протилежних за результатами наслідків, – стабілізації і зростання, або ж – навпаки. Ціннісна криза є дієвим фактором дестабілізації суспільних відносин. Адже будь-який конфлікт виникає не через неминучість, а через конфліктність мислення людей. Мабуть, доречно було б вести мову про те, що серед причин "революційної стрибкуватості" суспільного розвитку є й та, що у сталому суспільстві ціннісна проблематика "відсувається" на другорядні позиції, як така, що вже "виконала" свою роль. З метою попередження виникнення перманентних революційних ситуацій, було б доцільніше ціннісну проблематику завжди мати основою суспільно-політичного аналізу і прогнозу. Такий підхід створює передумови для своєчасного реагування на зміни у суспільній свідомості, у системі цінностей шляхом корекції, а не "кардинальної ломки".

Існує ще одна обставина, що надає особливого значення ціннісній проблематиці. Цінності – своєрідний "культурний код", адже кожна культура породжує свою, лише їй притаманну, ціннісну систему. Засвоєння особистістю цінностей, що утворюють цю систему, їх ієрархії, є одним із показників успішності процесу культурної ідентифікації, розвитку національної самосвідомості. На наш погляд, саме "культурний код" лежить у підвалинах

твердження того, що шлях цивілізації є не одно-, а багаторядним. Суспільство, яке перебуває у стані вибору, має взяти із загальнолюдського досвіду форми і методи, які безсумнівно є найефективнішими, відповідають не тільки економічним і технологічним можливостям, але й рівню культурного розвитку, співзвучні народним традиціям, духу, психології нації.

Кожне суспільство, кожна соціальна група створюють притаманні їм загальні й специфічні ціннісні системи і кодекси, що виражають їх домінуючі інтереси і цілі. Людина ж, – член цього суспільства, сприймає цінності, системи, кодекси, норми як критерії своєї поведінки. У практичній площині проблема цінностей постає у пошуках найбільш ефективних механізмів перетворення цінностей суспільства, нації у ціннісні орієнтації особистості, – носія культурного національного "коду". Адже, якщо цінності, - об'єктивно існуюча реальність, то ціннісні орієнтації – суб'єктивне її сприйняття. Лише орієнтація на ті чи інші предмети, явища, ідеї, як на особистісні цінності, здатна регулювати поведінку людини на самому "надійному" її рівні – на рівні саморегуляції.

На нашу думку, означені складові є основними у процесі "переміщення" ціннісної проблематики з периферії наукових пошуків до їх епіцентру.

Проблема цінностей, ціннісних орієнтацій є більш глибокою, аніж може здатися на перший погляд. У суспільстві, що трансформується, перебуває на зламі історичних епох, на шляху від тоталітарного до демократичного, від централізованої до ринкової економіки, від частини імперії до самостійної держави, від домінуючого інтернаціоналізму до усвідомлення національного – проблема переоцінки цінностей є глобальною, а сам процес – не тільки необхідним, але болючим і досить тривалим. Зумовлені ці труднощі, насамперед, труднощами процесу зміни цінностей, їх переоцінки.

Динаміка суспільних процесів, формування нової системи економічних відносин, невизначеність соціально-політичних орієнтирів призвели до тотальної кризи цінностей. Колишня ціннісна система, що існувала впродовж десятиліть – руйнується, нова – формується вкрай повільно. Відбувається

хворобливий, часто суперечливий процес докорінної переоцінки всієї сукупності цінностей, утворюючи на своєму шляху своєрідний "вакуум". Цим етапом суспільного розвитку, значною мірою, зумовлені труднощі процесу соціалізації молоді. Як і суспільство в цілому, молоде його покоління живе у стані певної соціальної напруги, передчутті катастроф, катаклізмів. Брак чітких орієнтирів, певна "розмитість" моральних норм, пануючий у суспільній свідомості нігілізм, істотно впливають на формування ціннісних орієнтацій особистості, визначення основних цілей, власного життєвого планування і засобів його здійснення. Розуміння того, що майбутнє держави значною мірою залежить від змісту домінуючих у свідомості підрастаючої людини цінностей, обумовлює необхідність аналізу ціннісних орієнтацій молоді як суб'єкта історії, як важливого фактору суспільних змін, як носіїв нового.

Результати дослідження ціннісних орієнтацій дають підстави констатувати окремі факти, здійснити спробу прогнозу певних тенденцій у формуванні ціннісної свідомості молоді, а саме:

1. Сучасне покоління молоді у більшій своїй частині може бути охарактеризоване як маргінальне. Значною мірою, саме цим обумовлені протиріччя в структурі ціннісних орієнтацій, що дерегулюють поведінку, як на індивідуальному так і груповому рівні.

2. Брак чітких орієнтирів, певна "розмитість" моральних норм, пануючий у суспільній свідомості нігілізм, істотно впливають на формування системи ціннісних орієнтацій особистості. Наявність протиріч – на визначення життєвих цілей, власного життєвого планування і засобів досягнення. Це позначається на психологічному стані молоді, особливо – підлітків, молодих людей раннього юнацького віку.

3. Структура ціннісних орієнтацій сучасної молодої людини характеризується значним посиленням ваги індивідуальних цінностей: сім'ї, здоров'я, впевненості у собі, любові, особистого успіху, матеріального благополуччя тощо. Поряд з цим, вкрай низько оцінені: громадська активність,

патріотизм, національні традиції, пізнання. Є достатньо підстав стверджувати, що така зміна орієнтацій носить стійкий характер.

4. Часто молодь не бачить реальної можливості розвитку та реалізації власних здібностей. Вона сповнена тривоги за своє майбутнє, боїться безробіття, бідності, розгулу злочинності, соціального вибуху. Практична відсутність гарантій соціального захисту молоді і молодих сімей, безадресність соціальної допомоги, що має місце, стрімка тенденція переходу до платного навчання та платних послуг охорони здоров'я на тлі стрімкого подорожчання життя, призводять до відчуження молодої людини від суспільства, зневіри у можливості власної держави. Більше того, чи не найпопулярнішою серед молоді є думка про те, що держава заважає реалізувати потенційні можливості своїх громадян.

5. Наше суспільство не зможе прогресувати, не досягне висот цивілізації без фундаментального переосмислення ролі молоді у соціальних процесах, без своєрідного "перевороту" у масовій свідомості, у поглядах політиків відносно феномену молоді, як фактору суспільного розвитку. Гуманізація освіти і виховання, практики соціальної роботи з молоддю, індивідуалізація цих процесів, може значною мірою послабити негативні тенденції перехідного етапу розвитку суспільства, сприяти адаптації молодої людини до сучасних умов життєдіяльності.

Покоління, які вступають у життя, застать певну ціннісну реальність. Людина не народжується з готовими ціннісними укладами, а формує їх протягом своєї життєдіяльності. Ціннісна структура особистості – результат з одного боку, процесу засвоєння людиною суспільних цінностей, соціальних норм, ролей, узагальнених цілей, які є для неї орієнтирами при засвоєнні соціального світу, а з другого, – становлення структури людського "Я", самосвідомості. Процес формування ціннісних орієнтацій підростаючої особистості в умовах кризи суспільних цінностей вимагає максимальної уваги, не лише з боку науковців і практиків, але й з боку держави, її законодавчих та виконавчих органів, суспільних інститутів.